

УДК 631.1.027:338.432

Харенко А.О., к.е.н., доцент©, **Бурляй О.Л.**, к.е.н., доцент
Уманський національний університет садівництва

МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА КРУП'ЯНИХ КУЛЬТУР В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Проаналізовано економічну ефективність виробництва круп'яних культур та досліджено залежність її рівня від ступеня концентрації посівних площ в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області. Внесено пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування галузі маркетинговими методами.

Ключові слова: *круп'яні культури, економічна ефективність, сільськогосподарські підприємства, прибуток.*

Вступ. На всіх етапах розвитку суспільства проблема збільшення виробництва зерна належала до числа зободенних та актуальних питань аграрної політики, оскільки від рівня її розв'язання багато в чому залежить розвиток всіх тваринницьких галузей, а в кінцевому підсумку – подолання продовольчої кризи в країні.

Виробництво продукції круп'яних культур – це один із важливих видів діяльності в сільському господарстві. Продукти переробки даної продукції – крупа гречана і пшоно – є цінними дієтичними продуктами харчування. Так, гречка – цінна продовольча культура, яка містить 70-80 % крохмалю, 10-12 % легкозасвоюваного білка, корисні органічні кислоти, багато вітамінів, мінеральні солі й глікозид (рутин), що має лікувальні властивості. За фізіологічною цінністю білки гречаної крупи близькі до білків курячого яйця і коров'ячого молока. За складом і структурою амінокислот гречану кашу дієтологи порівнюють з м'ясом. Гречка також є цінний медонос. З одного гектара її посіву бджоли можуть зібрати до 60-100 кг меду. Зерно проса використовують для виготовлення крупи (пшона) і годівлі птиці. Зелена маса, полова й солома проса є добрим кормом для худоби і овець. У зерні проса багато білка, крохмалю, мало клітковини.

Велике значення в харчовому раціоні людини мають круп'яні культури – гречка, просо, рис. Але валові збори їх невеликі. В сумі вони становлять близько 3 % валових зборів зерна в країні. Найбільшу площу серед круп'яних культур займає гречка. Це одна з традиційних сільськогосподарських культур українського народу. Врожайність гречки невелика – близько 10 ц з 1 га. Сіють її здебільшого в Лісостепу і на Поліссі. Просо вирощують переважно в Лісостепу і Степу. Це досить посухостійка культура. Основні площі під просом зайняті в степових районах, але найвища врожайність цієї культури – в Лісостепу.

Методологічні й методичні питання ефективності виробництва зерна, в тому числі круп'яних культур, розглядаються в працях відомих вітчизняних учених-економістів: А. Алтухова, В. Андрійчука, В. Андрусика, В. Бойка, П. Гайдучького, М. Гладія, Ю. Коваленка, М. Лобас, І. Лукінова, М. Маліка, В. Сайка, З. Ніколаєва, П. Саблука, В. Савчука, В. Ситника, І. Соловйова, В. Терещенка, О. Шпичака та інших [1-5].

Проте, незважаючи на вагомість їхніх розробок, круп'яний підкомплекс перебуває в кризі, надто мало практичних розробок щодо його розвитку і ефективного функціонування як на регіональному, так і загальнодержавному рівні.

Матеріал і методи. Об'єктом дослідження є процеси ефективного функціонування та розвитку круп'яного підкомплексу Черкаської області в умовах ринкових відносин та напрями його підвищення.

У процесі дослідження застосовувались такі методи: історичний – для виявлення тенденцій розвитку галузі; дедуктивний, індуктивний та узагальнення – при дослідженні теоретичних аспектів досліджуваної проблеми; порівняння, групування, графічний – при дослідженні сучасного стану галузі; абстрактно-логічний – щодо теоретичних і методологічних узагальнень, формулювання висновків.

Інформаційною базою досліджень праці провідних вітчизняних вчених, офіційні матеріали Держкомстату України і Головного управління статистики Черкаської області, спеціальна література та інші джерела.

Результати дослідження. Розглядаючи таку проблему як ефективність виробництва круп'яних культур з позицій загальноприйнятих показників зазначимо, що її рівень, як і ефективність іншої продукції сільського господарства, залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів, що діють на сучасному ринку продовольства. Раціональний рівень організації виробництва в галузі є першоосновою одержання високої результативності господарювання навіть при інших несприятливих умовах, і навпаки. Макроекономічні чинники протягом останніх років не сприяли формуванню умов стабільності виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах, внаслідок чого фінансові результати їх господарської діяльності щодо круп'яних культур коливалися, що підтверджується показниками поданими в таблиці 1.

З даних таблиці 1 видно, що посівні площі круп'яних культур в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області протягом 2007-2009 років постійно змінювались. Так, під гречкою вони зменшилися на 37 %, а під просом, навпаки, зросли на 56,6 %. Основні їх масиви сконцентровані в Драбівському, Жашківському, Золотоніському, Уманському, Чорнобаївському та Шполянському районах регіону. Найважливішим показником ефективності виробництва є урожайність, що відображає вплив природно-економічних умов (якість), організаційно-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Підвищення урожайності продукції ґрунтується на системі заходів із підвищення економічної родючості землі і

всебічної інтенсифікації виробництва і відіграє дуже важливу роль у формуванні їх собівартості. Протягом досліджуваного періоду даний показник мав тенденцію до зростання (щодо гречки – на 44 %, проса – 2,3 р.), що в свою чергу дало можливість зберегти стабільний рівень валових зборів гречки та наростити об'єми виробництва проса в 3,7 раза.

Таблиця 1

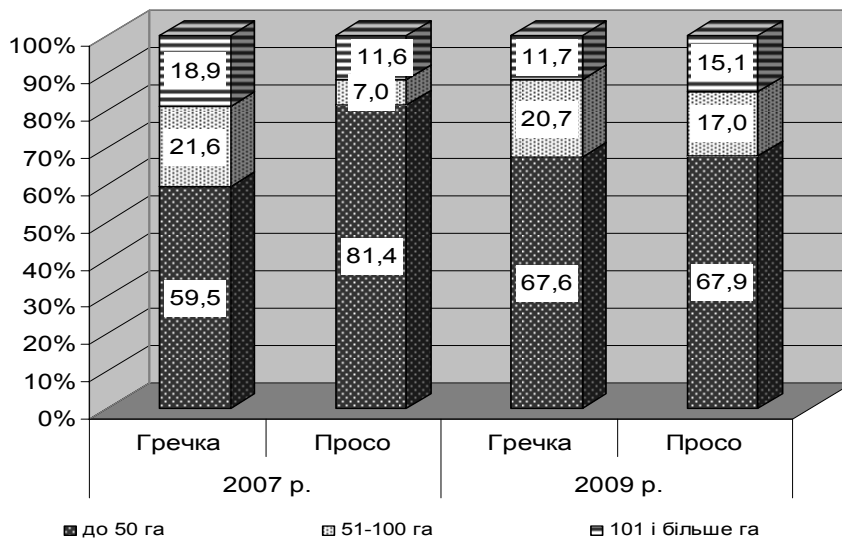
**Економічна ефективність виробництва круп'яних культур
у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області**

Показники	Гречка			Просо		
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
площа посіву, га	9296	6557	5890	1678	1850	2628
урожайність, ц з 1га	6,8	10,3	9,8	10,9	18,6	25,5
валовий збір, ц	63215	67536	57727	18287	34401	67010
реалізовано, ц	46106	40090	54439	15390	14587	40112
рівень товарності, %	72,9	59,4	94,3	84,2	42,4	59,9
виручка від реалізації, тис. грн	7651,3	5459,6	9064,9	1454,8	1390,6	2249,1
ціна реалізації 1 ц, грн	165,95	136,18	166,51	94,53	95,33	56,07
собівартість реалізованої продукції, тис. грн	6670,6	5604,3	8514,1	1460,5	1135,2	2635,7
собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	144,68	139,79	156,40	94,90	77,82	65,71
прибуток (збиток), всього, тис. грн	980,7	-144,7	550,8	-5,7	255,4	-386,6
в т.ч. на 1 га, грн	105,49	-22,06	93,51	-3,39	138,05	-147,11
рівень рентабельності (збитковості), %	14,7	-2,6	6,5	-0,4	22,5	-14,7
кількість підприємств, що займалися виробництвом продукції, од. – всього	132	103	115	56	55	56
в т.ч. одержали збиток	50	41	49	21	11	25

В цілому ефективність галузі протягом 2007-2009 років коливалась, про що свідчить рівень рентабельності. Це пояснюється тим, що собівартість продукції і ціна реалізації зростали різними темпами за роками. Найбільшу

питому вагу в структурі собівартості витрат складають: інші затрати, оплата праці з відрахуваннями на соціальне страхування, засоби захисту рослин, а також роботи і послуги. Щодо рівня цін, то він ще не досяг свого справедливого рівня, про що свідчить зменшення кількості господарюючих суб'єктів у даній галузі. Все це зайвий раз підтверджує нагальну потребу застосування державного регулювання закупівельних цін на сільськогосподарську сировину, з тим, щоб досягти максимального наближення окупності витрат з розрахунку на одиницю продукції в господарствах різних форм власності. Це дасть можливість домогтись більш швидкого економічного розвитку господарств різних зон, забезпечити однакові умови для вирішення соціальних проблем на селі. Таким чином зниження витрат на виробництво зерна круп'яних культур не тільки в господарствах Черкаської області, а й в інших сільськогосподарських підприємствах України можливе лише у випадку економічної стабільності в країні, установлення пріоритету цін на продукцію сільського господарства і промисловості. Тільки за таких умов можна говорити про реальне зниження собівартості продукції.

З метою визначення впливу розміру посівних площ досліджуваних культур на показники виробництва та збуту продукції нами здійснено групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області (межі груп, та питому вагу підприємств відносно них подано на рис. 1).

Рис.1. Питома вага підприємств кожної з груп за площею посіву, в загальній кількості об'єктів дослідження, %

Як свідчать дані таблиці 2, зростання обсягів виробництва круп'яних культур пов'язане із концентрацією посівних площ. За такої тенденції складаються сприятливі умови для досягнення найбільш раціональних розмірів земельного клину під гречкою і просом, підвищення урожайності культур.

Таблиця 2

Залежність економічної ефективності виробництва круп'яних культур в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області від розміру посівної площі

Показники	Гречка			Просо		
	групи господарств за площею посіву культури, га			групи господарств за площею посіву культури, га		
	до 50	51-100	101 і більше	до 50	51-100	101 і більше
2007 рік						
площа в розрахунку на 1 господарства, га	26	77	164	18	62	158
урожайність, ц	5,6	7,6	6,8	15,3	13,4	20,1
виробнича собівартість 1 ц, грн	178,23	121,79	144,08	70,83	69,37	45,65
повна собівартість 1 ц, грн	158,53	116,81	163,26	87,56	70,77	119,41
витрати на збут, грн	18,76	9,92	17,35	11,22	7,84	11,89
рівень товарності, %	75,9	75,2	61,1	58,2	70,9	35,0
ціна реалізації, грн	154,86	168,39	173,57	107,15	98,87	84,47
прибуток на 1 ц, грн	-3,68	51,58	10,31	19,60	28,10	-34,94
прибуток на 1 га, грн	-15,52	292,81	42,90	174,59	267,74	-245,75
рівень рентабельності, %	-2,3	44,2	6,3	22,4	39,7	-29,3
2009 рік						
площа в розрахунку на 1 господарства, га	25	75	183	25	62	164
урожайність, ц	9,5	13,0	9,5	24,8	23,8	25,7
виробнича собівартість 1 ц, грн	150,38	149,82	102,00	55,41	49,30	62,41
повна собівартість 1 ц, грн	165,62	109,44	123,37	79,82	63,57	56,05
витрати на збут, грн	16,02	9,86	15,38	13,45	7,45	2,01
рівень товарності, %	93,8	140,8	69,5	65,3	66,0	48,6
ціна реалізації, грн	159,35	141,10	150,21	50,62	61,81	57,12
прибуток на 1 ц, грн	-6,27	31,66	26,84	-29,20	-1,76	1,07
прибуток на 1 га, грн	-55,65	579,50	177,22	-472,45	-27,70	13,40
рівень рентабельності, %	-3,8	28,9	21,8	-36,6	-2,8	1,9

Так, в сучасних умовах господарювання в Черкаській області, спостерігається тенденція: чим більша площа, тим більше виробляється продукції на одиницю відповідної площі, а отже зростає ефективність її використання. До господарств, що мають площу круп'яних культур понад 200 га, належать наступні: ПСП «Глорія» і ТОВ «Оберіг» Жашківського району, ПСП «Хлібороб» і ТОВ «Агрофірма «Зоря» Катеринопільського, СТОВ «Злагода» Корсунь-Шевченківського, ДГ «Черкаське» Смілянського, ВАТ «Промінь» Тальнівського та СВК «Зоря» Христинівського. Проте, розглядаючи економічну ефективність господарської діяльності сільськогосподарських підприємств щодо круп'яних культур, слід відмітити, що в сучасних умовах найвищий ефект

одержують господарства з площею посіву в межах від 50 до 100 га на кожну.

Як вже зазначалося, одним із елементів забезпечення ефективності виробництва будь-якої культури є висока врожайність, якої можна досягти за рахунок впровадження більш перспективних районованих сортів, що характеризуються значним потенціалом урожайності та відмінними харчовими якостями. Для цього, на базі навчальних закладів, сортовипробувальних дільниць та станцій, а також насінневих господарств області на ринкових засадах доцільно відновити єдину систему, яка б могла займатися виробництвом насіння високих репродукцій і доводити його до споживача. В останні роки, як у фермерських, так і приватних господарствах недотримуються сівозмін, порушуються елементарні вимоги плодозміни. Значна кількість досліджень підтверджує, що беззмінні посіви недопустимі, також доведено, що за рахунок правильно підібраних попередників урожайність гречки й проса можна збільшити в 1,3-1,5 рази. Оскільки дані культури відносяться до групи середньо чутливих до беззмінного вирощування культур, то тривалість періоду повернення на попереднє місце становить 2-3 роки. Для підвищення врожайності посіви гречки в умовах регіону рекомендується розміщувати після кращих, удобрених попередників: цукрових буряків, озимих, зернобобових і по обороту пласта багаторічних трав. Однією з причин, що впливає на урожайність круп'яних культур є погіршення фітосанітарного стану на полях, що зумовлено неможливістю багатьох господарств купувати засоби захисту через високу вартість. Окупність вкладених коштів досягається лише за умов їх використання у комплексі з агротехнічними, біологічними, організаційно-економічними заходами. Важливе значення у виробництві продукції надається інтенсивним технологіям. Використання вказаних пропозицій сприятиме підвищенню урожайності проса в Лісостеповій зоні України до 40 ц/га, а гречки – 25 ц/га.

Основним каналом реалізації круп'яних культур є комерційні організації (табл. 3), які купують їх здебільшого для подальшої переробки та продажу у вигляді крупи. Незначна частка збіжжя збувається на ринку і в рахунок орендної плати. Рівень цін на продукцію коливається залежно від каналу збуту. Обсяги продажу продукції через біржі практично не відбувається, оскільки, на нашу думку, даний канал унеможливорює шахрайство з боку керівників, які за умови реалізації продукції іншими каналами, привласнюють частину виручки. В подальшому підприємства повинні орієнтуватися на нього, оскільки він дасть змогу зробити прозорими операції зі збуту продукції та запропонувати найкращу ціну.

Позитивно на розвиток галузі впливатиме запровадження маркетингового стратегічного планування, що дасть можливість підприємствам враховувати наступні чинники, які впливають на вибір каналу руху продукції: спосіб придбання продукції, можливі об'єми закупівель, кваліфікацію кадрів, що проводять закупівлі, рівень пропонованих цін, запити оптовиків і роздрібних торговців відносно тари і упаковки, а також наявність ринкової інформації про продукцію, що реалізується. Вибір каналу збуту визначає діяльність підприємства на роки вперед, тому головним питанням є визначення стратегії

збуту, що дозволяє уникнути рішень, які заважають розширенню збутової діяльності підприємства.

Таблиця 3

Рівень цін за одиницю продукції в розрізі каналів реалізації круп'яних культур та їх питома вага*

(аграрні формування Черкаської області)

Канали реалізації	2006 р.		2008 р.		2009 р.	
	грн	%	грн	%	грн	%
Гречка						
переробним організаціям	153,39	2,9	115,95	0,9	144,38	1,9
орендна плата за паї	117,39	0,6	140,00	0,3	156,25	0,5
населенню, в т.ч. в рахунок оплати праці	97,82	1,0	104,15	1,0	-	-
на ринку	111,12	14,8	148,91	4,6	133,71	5,7
комерційним організаціям	121,66	80,7			145,67	91,9
Просо						
переробним організаціям	46,07	1,9			-	-
орендна плата за паї	51,38	8,9			92,22	0,2
населенню, в т.ч. в рахунок оплати праці	24,44	2,1			30,00	0,3
на ринку	38,91	7,2			51,66	9,7
комерційним організаціям	41,52	79,9			59,04	89,8

*за 2008 рік відсутня відповідна статистична звітність.

З метою підвищення економічної ефективності галузі, на нашу думку, підприємствам слід широко використовувати прямий канал збуту продукції, тобто працювати напряму із роздрібними торговцями та кінцевими споживачами. Для цього господарствам необхідно організувати переробку насіння культур у крупу на своїй базі. Звичайно, це потребує значних витрат, тому останнім доцільно об'єднуватися в обслуговуючі кооперативи, утворюючи їх на умовах пайової участі. Такий підхід дасть можливість підприємствам успішно працювати на регіональному ринку та отримувати справедливую ціну.

Оскільки дана галузь характеризується значними втратами врожаю через кліматичні умови, що відносить її до групи підвищеного ризику, доцільно, на нашу думку, запровадити механізм державної підтримки, який гарантуватиме виробникам компенсацію можливих втрат.

Висновки. Економічна ефективність виробництва круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами Черкащини протягом досліджуваного періоду коливалась, про що свідчить рівень рентабельності. З метою забезпечення сталого розвитку галузі слід, з одного боку, домагатися досягнення

якомога вищого рівня врожайності культур та якості одержаної продукції, а з іншого – на основі маркетингового стратегічного планування обирати оптимальні канали збуту збіжжя; запроваджувати на кооперативних засадах переробку сировини на крупу в межах господарств; забезпечити державну підтримку.

Література

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. – 2-ге вид., доп. і перероб. / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2004. – 624 с.
2. Андрусяк В.М. Формування ринку зерна круп'яних культур та продуктів їх переробки: дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Андрусяк Василь Миколайович. – Житомир, 2004. – 185 с.
3. Бойко В.І. Регіональні проблеми виробництва гречки / В.І. Бойко // Економіка АПК. – 2000. – №7. – С. 25-29.
4. Лобас М.Г. Розвиток зернового господарства України: монографія / М.Г. Лобас. – К.: 1997. – 449с.
5. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: практичний посібник / за ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.

Summary

Kharenko A.A., Burliay O.L.
Uman National University of Horticulture

MARKETING INVESTIGATION OF ECONOMIC EFFICIENCY OF GRAIN CROPS PRODUCTION AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

The economic efficiency of grain crops production has been analyzed the dependence of it's level upon the degree of concentration of sowing area At Agricultural Enterprises of Cherkassy region has been investigated. The author made suggestions according the increase of efficiency of sector functioning with the help of marketing methods.

Key words: *grain crops, economic efficiency, agricultural enterprises, profit.*

Стаття надійшла до редакції 12.04.2011 р.